

IRODALMI NÉVADÁS

JÓKAI MÓR: *AZ ÚJ FÖLDESÚR* CÍMŰ MŰVÉBEN

Az irodalmi mű – még a legrövidebb vers is – egy egész világot alkot, s csak akkor érthetjük meg, ha elfogadjuk a játékszabályait, és belehelyezkedünk az alkotás teremtett világába. Ahogyan belépünk egy-egy ilyen mikrokozmoszba, mi is együtt kezdünk lélegezni szereplőivel, tájaival, s fantáziánk kitölti az üres helyeket. Így lesz minden értelmezés és olvasás kicsit egyénivé, ugyanúgy ahogyan a való világot is egyéneként máshogy és máshogy látjuk. Azonban ez a poliszémia nem jelenti azt, hogy az író vagy inkább a mű ne irányítaná az olvasót egy meghatározott cél felé. Jelentését, üzenetét sok egymásra épülő réteg hordozza a hangok szintjétől a szóképeken át a mondatszerkesztésig, mind-mind hozzájárul ahhoz az egységes képhez, amit a mű teremt. Úgy hiszem ilyen alkotórész a nevek rendszere is, ugyanúgy árnyalja, pontosítja az értelmezést, ahogyan a többi részrendszer, ezért érdekes feladat felfedezni, hogy mit mondanak, hogyan illeszkednek az egészhez a nevek.

Jókai művében – mint általában a románcos történetekben – igen sok szereplő vonul fel, s bár igazán részletesen csak néhányat ismerhetünk meg közülük, a hősök nevei mindig igen jellemzőek. „Jókainál a nevek nagyon jól betöltik alapvető funkciójukat, utalnak a szereplő nemzetiségére, szűkebb közösségi és társadalmi hovatartozásukra, s a korra, amelyben élnek. Neveinek ezen kívül sajátos hangulatuk, varázsuk van, alkalmasak asszociációk ébresztésére. Jókai nyelvművészete mutatkozik meg abban, hogy a neveknek gyakran számításba veszi a jelentését is. Szembetűnő, hogy kedveli a ritka, s a különleges szépségű neveket (főleg a nőknél).”¹

I. A regény szereplői:

főszereplők:

Garamvölgyi Aladár,

Wetusegler Jonatán (255)

Garamvölgyi Ádám,

Herrn Ádám von Garanvölgyi

Kampós uram

Ritter von Ankerschmidt

(tekintetes Akkorsincs úr)

Vasmacsakovácsy (175)

Eliz, Erzsike

Pajtayné Corinna

Áron Löwi Khorin

mellékszereplők:

Hermine

Maxenpuftsch Vendelin

missz Natalie (kisasszony)

Gyuszi

Bräuhäusel

Mikucsek

Schmerz mérnök

Thökölyi Tivadar

Taréjy Nándor

Szellemfi, Fellegormi Danó

Szemes Miksa, Vak Mihály

¹ Az új földesúrból erre kitűnő példa Corinna neve.

KUTASI Zsuzsanna, *Jókai Mór, Egy az isten*, MND 93. /1991/, 54.

Johann Nepomuk Grisák
Staff Péter, Petőfi Sándor,
Marczián Richard
Brazeszky Bogumil

Szemes Gyula, Bárd Péter
Bárd Pál (testvére)
George (inas), Gyurka
Konrád (béres)
Kristóf (disznóőr)
Anton (kocsis)
Cicke (állatnév)

A történelmi-irodalmi alakok

Ebben a csoportban igen sok név egy-egy hasonlat része, általában Jókai egy ismert történelmi vagy irodalmi személyhez hasonlítja szereplői egy-egy tettét:

Ritter von Ehrenfels „Magyarország akkor új Amerika volt, ahol Ritter von Ehrenfels nyomán talán ingyen is lehetett földhöz jutni” (33)

Horatius Cocles „Küzdöttem a túlnyomó ellenséggel, mint Horatius Cocles, egyedül egy fahídon, mely a mély Hernádon átvezetett;” (37)

Klimius Miklós „Sőt Mikucek urat annyira vitte az elismerésre méltó buzgalom, hogy egy helyütt meglelve a kandalló kürtőjét, derekára kötött zsinegen lebocsáttatá bele magát, s úgy jött vissza onnan, telepókhálózott arccal, mint egy második Klimius Miklós” (105-6)

Rachel „Itt igen kedélyesen tudott összeborzadni az asszonyosság, ami neki igen jól illett. Ezt Rachel sem csinálta jobban.” (190)

Az ellentétes jellemelek egyensúlyrendszere

Az új földesúr abban tűnik ki a Jókai regények sorából, hogy talán a leggondosabban, legarányosabban szerkesztett mind közül. Nincsenek hosszúra nyúló mellékszálak, fölösleges, az eseményekhez nem kapcsolódó anekdoták, vagy szereplők. Cselekménye jóformán végig csak egy, vagy két szálon folyik, átlátható, egyszerű a történetvezetés. Talán ennek köszönhető az, hogy a Jókainál oly jellemző jók és rosszak szembenállás itt érhető tetten legnyilvánvalóbban, hiszen ez a szembenállás a regény lapjain tökéletes egyensúlyt alkot, s ebben az egyensúlyban minden hősnek szerepe van. Sőt, részben az eseményeket is a jók és rosszak közötti egyensúly, illetve ennek átrendeződése mozgatja. Igaz ugyan, hogy a hősök egyénisége, jelleme nem változik a regény folyamán, azonban a „hősök nézetei, pártállása, külső szokásai a vélt helyes egyensúly érdekében, az író helyzet-kombináció jegyében gyökeresen megváltoznak, alkalmazkodnak az új szituációkhoz;”²

A regény kezdetén az elbeszélő az ellenségeskedés látszatát kelti Ankerschmidt és Garanvölgyi között, erre való a Corina által kicsalt birtok eladása Ankerschmidtnek, az Ankerschmidt által megbízott dr. Grisák lekezelő viselkedése

² NÉMETH G. Béla, *Életképforma és regény*, In: Az élő Jókai szerk: Kerényi Ferenc, - Nagy Miklós 1981, 31

Garanvölgyivel, de még a két gazdatiszt hozzáértésbeli különbözősége is, nem beszélve Straff ármánykodásáról, aki kitűnő példája a pártállás váltogatásnak is. Ezek alapján a kezdeti ellentétrendszer a következőképpen vázolható fel:

ANKERSCHMIDT	↔	GARANVÖLGYI ÁDÁM
MAXENPFUTS		KAMPÓS
GRISÁK		
ELIZ, HERMINE, NATALIE		
MARCZIÁN RICHÁRD		
(→ Brazeszky Bogumil)		

Lássuk, hogyan jelenik meg ez az ellentét a nevek szintjén!

Ankerschmidtnek és legszűkebb környezetének egységesen német vagy az arisztokrata neveltetés miatt franciás neve van.

Eliz: a magyar Erzsébet bibliai eredetű név francia rövidüléséből származik, jelentése Isten a teljesség, tökéletesség.

Hermine: szintén francia írásmódot tükröz, a Herman név női párja, jelentése hadsereg + férfi

Natalie francia írásmóddal latin eredetű név, a dies natalis Domini (az Úr születésnapja) kifejezésből származik, a karácsonykor születettek kapták.

Kitűnik ebből **Hermine** neve, akit a regényben, szemben Elizzel inkább büszke szépségnek ábrázol Jókai, a jellemzéséből kiderül, hogy nála az apjához való hasonlatosság a kiemelkedő, s neve is ezt erősíti, inkább apját jellemzi. „Hermine kisasszony magas, büszke szépség volt, vonásaiban sokat hasonlítot atyjához; annak a keselyűorra, csakhogy nőies finom metszéssel; annak az erős szemöldei, csakhogy nem oly kegyetlenül összeráncolva; annak kék szemei, csakhogy némi ábrándos mélasággal fátyolozva, s annak a gödrös álla, csakhogy önála a természettől simán”³. Bár jellemvonásairól nem sokat tudhatunk, feltűnő mégis, hogy szökésébe nem avat be senkit, egyedül dönt és bátran meg is teszi, amit elhatározott. A lovag két lánya kitűnő megjelenítése Ankerschmidt kettősségének. Hermine a regény elején igazán csak ebben kap szerepet, mert nem csak külsőleg, hanem belsőleg: naivságával is apja kiinduló álláspontját tükrözi. Ugyanis a lovag ugyanúgy megbízik nem magyar környezetében Grisákban, Maxenpfutsban, és ugyanígy büszkén indul elégtételt venni az öreg Garanvölgyin.

A nevelőneve foglalkozását, beosztását tükrözi a műben. A **Natalie** hangulata – főleg írásképe miatt – élénk idézi azt a kényeskedő, széplelkű, de a világ dolgaiban teljesen járatlan dámát, akit megtestesít.

Eliz nevének elemzéséhez még visszatérünk, de ide kíváncsoznak a családot körülvevő szolgák szinte kivétel nélküli idegen nevei is: **George** az inas, **Anton** a kocsis nevei német hangzásúak, míg **Kristóf** a disznóőr, és **Konrád** a béres, akit Csaszlauból (csehországi város) hoztak, inkább a cseh nemzetiséget hangsúlyozza, mint ez a regényből ki is derül. Egyedüli kivétel **Gyuszi**, akinek szép régi ma-

³ JÓKAI MÓR, *Az új földesúr*, Bp, Editorg Kiadó, 1991, 35.

gyar neve van (annak ellenére, hogy „kis cseh inas⁴”), ami a török eredetű gyula méltóságnevből származik. Gyuszi nem csak nevével tér el a háznép többi nevesített tagjától. Nevéhez híven mindig valamilyen fontos küldetést teljesít. Ő viszi Eliz első levelét Garanvölgyi Ádámnak, ő hívatott meghívni a régi kastély „kutatóbizottságát” ebédre, s ő az egyetlen, akiben Eliz megbízik „rabsága” idején, amikor mindenkiből (pl. missz Natalie) kiábrándul. Mindezeket a feladatokat hősiiesen s kitartóan végzi, s ha olykor a humor forrásává válnak cselekedetei, az csak korából adódóan történik: „– Gyuszi! Lökd ki azt az urat az ajtón. És Gyuszi, ki mindössze csipőjéig ért annak a nagy magas úrnak, erre a szóra, mint azok a ki oroszlánforma ölebecskék amiknek mind alakjuk, mind bátorságuk oroszlaní, csak éppen természetük miniatűr hozzá; gyorsan rohant neki Straffnak, s nekifeszítve két kezét amaz hátának, bámulatos precízióval hajta végre a parancsolt mütételt. Magánybosszú is dolgozott nála.”⁵

Ankerschmidt szűkebb környezetéhez tartozik még **Maxenpfutsch Vendelin**, a jószágigazgató, akinek kétszeresen is beszélő neve van. Vezetékneve egyértelműen német eredetű. Bár az előtag maxen-t nem találhatjuk meg a német szótárban, de alapszavát a max-ot nemzetközi kultúrszó lévén minden európai érti, míg a pfutsch 'vége, oda van, fuccs' olyan német közbeszédi szó, amely jövevényszóként a magyarban is elterjedt ugyanazzal a jelentéssel. Az ilyen névadás nem ritka Jókainál, hasonlóról ír Kaposi József az Egy hírhedt kalandor kapcsán: „Az is feltételezhető, hogy egyik-másik név valamelyik idegen szó rosszul, vagy magyarítva ejtett formájából jön létre /pl: Kohaninszky: a lengyel kochany 'kedves, szeretett, drága' jelentésű szó akarattal /?/ rosszul ejtett /irt/ formájából jön létre; Habernix: esetleg a német habernichts 'koldus, nincstelen' származéka, hiszen a közszédben nix-nichts /ne, nem/ egyaránt előfordul/.”⁶ Már csak a Vendelin keresztnév hiányzik a szereplő tökéletes jellemzéséhez, amely német név a vandál keleti germán törzsnévből eredeztethető. Maxenpfutsch úr nem is cáfol rá nevére, amibe csak belefog rosszul sülni. Elég ha csak az aratógépre, vagy Szemes Gyurka furfangjára, vagy Straff kalandjára gondolunk, minnek eredménye nem csak Hermine szökése lesz, hanem missz Natalie és Maxenpfutsch kényszerű házassága is. S hogy a Vandál nevet is megérdemelje, ennek ellenére hiszi magáról, hogy az ő tudománya többet ér a Kampósénál, vagy a napszámosokénál, akiket rátartiságában jól meg is sért.

Nem szóltunk még Ankerschmidt táborából dr Grisákról, azaz teljes nevén **Johann Nepomuk Grisákról**. Keresztnéve magyarul János, amely Bibliai eredetű név, jelentése 'Isten megkegyelmezett'. A Nepomuk valószínűleg születési helyére, vagy családjára származására utal, ugyanis ez egy cseh város. A Grisák név pedig szintén nemzetiségét tükrözi. A Grisák név idegen hangzásával, a kezdő

⁴ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 41

⁵ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 128

⁶ KAPOSI József, *Egy Jókai regény személynevei* (Egy hírhedt kalandor...), Névt.Ért. 10. (1985) 130.

mássalhangzó-torlódással jellemzi viselőjét, teszi első pillanattól kezdve ellen-szenvenessé az olvasónak.

S ezek után nézzük meg az ellentábort. **Garanvölgyi Ádám**, a régi földesúr vezetékneve összetett szó, egy földrajzi helyet jelöl. Garam egy ma Szlovákia területén lévő folyó, neve a germán kvád eredetű, grana+ahwa 'fenyő-víz' összetételből származik. De idegen eredete ellenére már régen magyarnak érezzük, meghonosodott nálunk ez a név. Az Ádám héber eredetű név jelentése ember. Az, hogy Jókai ilyen keresztnevet választott Garanvölgyinek remekül kifejezi központi voltát a regényben. Ádám úr a legkidolgozottabb jellem (Ankerschmidt mellett), mindenképpen ő a regény „embere”, hozzá viszonyít az olvasó, és fokozatosan Ankerschmidt is felé fordul, őt választja nem magyar környezetével szemben. De nem csak ezért illik az Ádám név az öreg Garanvölgyire, emberi a jelleme is. Hibái, viselkedése, érzelmei mind-mind a legemberibbek az összes szereplő közül. Nagyon szépen mutatja ezt be Kampóssal való viszonya.

Kampós uram neve szintén csak hangulatával utal a szereplő jellemére, érdekes viszont, hogy a jó oldalon ő az egyetlen (Ankerschmidtet kivéve), akinek nem ismerjük keresztnevét. Ez általában elidegeníti a hőst az olvasótól, itt azonban pont az ellentéte valósul meg. A regényben szinte mindig szerepel a vezetéknev mellett az uram. Ez az első szám első személyű forma meghitté, barátságossá teszi a viszonyunkat a kurta nyakú Kampóssal. Fokozza ezt a hatást a név jelentése is, hiszen valószínűleg a ragadványnévi eredetű családnév valamikor egy jellemző testi fogyatékoságból alakult ki. „Jókai szóvarázsa itt érvényesül legteljesebben: a név hiánytalanul jellemzi az alakot, nem csupán arcképe, hanem egyéniségének misztikus foglalatja is – hangzása, formája a lélek jegyeit viseli magán; (...) El tudnók képzelni, hogy Kampósnak hívnak egy eszményi Jókai-hőst? Hegyesre kifent bajusz, zömök, hasas termet, egyszerű jóságos lélek tartozik e névhez.”⁷

Visszatérve most **Kampós** és **Garanvölgyi Ádám** viszonyához, a kasznár feltétlen elfogadó tisztelete Garanvölgyi iránt általunk is elfogadhatóvá teszi bogarait és különtségét, egy messi párhuzammal talán Sancho Panzához lehetne hasonlítani szerepét. Érdekes azonban, hogy Kampós mégsem gazdája útját követi, hiszen míg Ádám úr a passzív ellenállás mintaképe, addig Kampós nem tud beletnyugodni a „tétlenségbe”, puskáját sem szolgáltatja be, Március 15-éket dugdos a padláson, nem is beszélve az ál-Petőfi bujtatásáról, ami fölött Ádám úr is szemet huny. Másrésztől Kampós hozzáértése és hűsége kivívja elismerésünket, s „nyakas humorával” (házkutatás az öreg kastélyban) igen fontos szerepet játszik a műben. Hiszen mindenütt, ahol túl ünnepélyes lenne a szituáció, például amikor Garanvölgyi Ádám és a rég nem látott unokaöccse újra találkozik egymással, Kampós az, aki oldja a hangulatot: „Nem ahogy a színpadon szokták, előbb hátraesni, aztán azt kérdezni: „Te vagy? Igazán te vagy? Nem csálnak szemeim? Álmodom-e, vagy ébren vagyok? Tündérek játszanak velem?” Hanem amint meglátják egymást, odarohannak, átölelik egymást forrón, szorosán; nem szólnak semmit, csak sírva borulnak egymás vállára, és úgy maradnak hosszasan, boldo-

⁷ SÖTÉR István, *Jókai Mór*, Bp., 1941., 164.

gan. Ki tudna ilyenkor szólni? Hanem Kampós uram, az meg van bolondulva. Ugrál, táncol, kacag; s minthogy szemközt nem férhet Aladárhoz, ott csókolja, ahol éri, a vállait, a hátát, a fejét, ahogy az agár példaadása után látja;”⁸, „A humor itt elsősorban arra jó, hogy a vele (ti: Garanvölgyi Ádámmal) való írói együttérzés és tisztelet hullámai ne csapjanak túlságosan magasra a regény tompított hangnemű összhatását veszélyeztetve.”⁹ Ennél a jelenetnél kitűnően kidomborodik a két Garanvölgyi és Kampós szintbeli különbsége is.

Míg Kampós az előbb leírtak alapján tulajdonképpen a hűséges agár Cicke módjára viselkedik, addig gazdái sokkal mélyebb érzéseket elárulva, és ezért nagyon emberien cselekszenek. Ugyanilyen feszültségoldó szerepe van Kampós uramnak akkor is, amikor Garanvölgyi Ádám és Ankerschmidt először találkoznak, hiszen a kasznár olvassa fel rossz németiségével Eliz levelét, ami ismét csak humoros helyzetet teremt.

Ez a kezdetbeli ellentétrendszer **Elizzel**, kezd felbomlani (akinek, mint már említettük, ’Isten a teljesség, a tökéletesség’ jelentésű neve van). Ankerschmidt lánya, rögtön elnyeri az olvasó szimpátiáját, hiszen első megjelenített cselekedete a Garanvölgyi Ádámnak címzett levél megírása Straff árulásáról. Ez a levél egyrésztől továbbviszi a mese fonálát, másrésztől azonban kitűnő alkalom Eliz, és rajta keresztül Ankerschmidt jellemzésére. Eliz jelleme tehát az Ankerschmidtről kialakított képünket is kezdi elmozdítani a negatív pólusból. Elizt viszont minden széppel és jóval felruhazza Jókai annak érdekében, hogy általa közelebb kerüljön hozzánk családja, s a családfő is, aki a vele való kapcsolatban jóságos apává szelídül. Ennek a széppel-jóval való felruházásnak egyik eszköze a névválasztás is, hiszen az Erzsébet a legszebb és legszentebb női neveink egyike. S bár ezt a képzetet egyelőre gátolja a név idegen hangzása, de a regény második felében a megmagyarosításával ez az akadály is elhárul.

A regény folyamán tehát a fent vázolt egyensúlyrendszer átrendeződik. Bár már a nyitó képben is utalnak jelek arra, hogy Ankerschmidt a „jók oldalára” fog kerülni: ilyenek a már említett Eliz jelleme, továbbá amikor Ankerschmidt visszautasítja Straff ármánykodását: „Uram! (...) Én medve voltam, ki marakodtam magamhoz hasonló medvékkel, de vizsla sohasem, ki a vadász számára foglyokat fürkész.”¹⁰, valamint előjelnek tekinthető az is, hogy amikor Szemes Miska furfangos yorkshire-i sertés lopására fény derül, „Ankerschmidt lovag maga nevetett rajta legjobban, s a legelső alkalommal, hogy a városba bement, zöld vadászkalapja helyett egy tökéletes felgyúrt karimájú kanászkalapot vett magának”¹¹. De ez az átrendeződés csak Aladár kiszabadításával válik egyértelművé. Tulajdonképpen a regény cselekménye a köré az egy mozzanat köré fűzhető fel, ahogyan Ankerschmidt rájön kezdeti naivságára s arra, hogy a hozzá hasonló „rendes emberek”, hol a helyük az adott világban. Ahhoz azonban, hogy Ankerschmidt a

⁸ JÓKAI MÓR, *Az új földesúr*, Bp, Editorg Kiadó, 1991, 185

⁹ NAGY MIKLÓS, *Jókai, A regényíró útja 1868-ig*, Bp., 1968, 212

¹⁰ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 38.

¹¹ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 80.

megfelelő oldalra kerülhessen, meg kell küzdenie a valódi ellenséggel, az osztrák bürokráciával, a besúgókkal, s korrupt és elvtelen honfitársaival is. Ennek alapján kialakul egy új egyensúly, amely Aladár és Erzsike házasságával válik teljessé:

Ankerschmidt – Garanvölgyi Ádám	↔	Straff (– Hermine)
Aladár – Erzsike		GrisákCorinna
Kampós		Maxenpfuts – Natalie
Szemes Miska Mikucsek		Schmerz
		Bräuhäusel

A negatív oldalon talán Straff jelleme van leginkább kidolgozva. A többieket általában „gaztetteikkel” kapcsolatban, vagy bohózáti, szatirikus helyzetekben mutatja be az író. „A kitűnő érzékkel megalkotott jelenetek csak fontoskodó, erőszakos és bárgyú bürokrata általános tulajdonságait hangsúlyozzák bennük, egyénitéről nemigen beszélhetünk.”¹² **Bräuhäusel**, **Schmerz** és **Mikucsek** nevei egyaránt hangulatukkal, az idegen hangzást kihasználva keltenek bennünk vissza-kozást. Fokozza ezt a nevek jelentése, hiszen pl: a *schmerz* ’fájdalmat’ a *brauen* pejoratív értelemben ’kotyvasztást’ jelent, megerősítve érzésünket, hogy itt nem tiszta jellemekkel van dolgunk. Mint már Kampóssal kapcsolatban szoltunk róla, azzal, hogy e figuráknak nincs keresztnevük, Jókai csak fokozza idegenkedésünket, és egy kicsit általános érvényre is emeli az ilyenféle figurák meglétét.

Garanvölgyi Aladár sajátos módon követi a passzív ellenállás jelszavát, nem tör ki börtönéből, hanem megmutatja, hogyan lehet szabad valaki a rácsok mögött is. A börtönben semmi egyebet nem csinált, csak azt, amihez nem kellett semmit kérnie: „Más foglyoknak meg van engedve gondolataikat leírni, képecskéket festetgetni, apró faragványokat készíteni. Ön ezzel nem óhajt szórakozni? – Nem. Mivel az íráshoz toll, a festéshez ecset, a faragáshoz véső szükséges, és azt mind kérni kellene. – Nos aztán? – És miután nekem úgy sincs egyéb társaságom, mint saját magam, szeretek azzal az emberrel, akivel együtt kell lennem, jó barátságban maradni.”¹³ Kiss Ferenc találó gondolata szerint azért kell félvállról vennie a szenvedéseket, hogy aztán fölényesen kacaghasson rajtuk, s ezzel nem csak Ankerschmidt katona lelkét hódítja meg, hanem a nemzet legfájóbb emlékeit is megpróbálja letompítani.

Erre a szerepére utalhat talán keresztneve is, amely germán eredetű jelentése ’öreg, tapasztalt’ + ’híres vagy hatalmas’, tehát ő az a regényben, aki már mindent látott, mindent átélt, őt már nem éri meglepetés sem Corinna hűtlensége, sem Mikucsek ’gát-csalása’ miatt. Fel van készülve az áradás idején arra is, hogy megpróbálják majd átszakítani a gátját. Aladár jelleme bár eszményített, de nem tesz csodákat, nem mindenható és nem mindentudó. Nincsenek benne akkora túlzások, mint más Jókai hősök jellemzésében. Ez egyrésztől adódik a regény fő eszméjéből, a passzív ellenállás jellegéből is, hiszen az ezt képviselő hős nem válthatja meg a világot, hiszen passzív ellenálló. Másrésztől azonban ez a passzi-

¹² NAGY Miklós, *Jókai, A regényíró útja 1868-ig*, Bp., 1968, 210-211

¹³ JÓKAI Mór, *i.m.*, 163-164

vitás magával hordozza azt is, hogy a többi nagy Jókai hőssel szemben nála semmilyen belső küzdelem, vagy megingás nem kerül ábrázolásra. Így volt menyasszonya, Corinna hűtlensége sem ejti kétségbe, ugyanolyan egykedvű sztoicizmussal viseli akár a börtön megpróbáltatásait.

Pajtayné Corinna neve is sok mindent elárul viselőjéről. Először is az írásképe kihangsúlyozza nemesi származását. A Pajtay y-ra végződése, és a Korinna C-vel írása, mind az előkelőséget hivatottak tükrözni. Ide kapcsolható, hogy a Corinna a görög eredetű (a kultúra bölcsője!) Kora név változata, jelentése pedig leány. Meg kell azonban jegyezni, hogy „a németben a Kora a Kordula és a Kornélia becéző rövidülésként is használatos”¹⁴, így a német nyelvterületen nem olyan szokatlan e név, mint nálunk. Elmondhatjuk ezért, hogy bár Pajtayné vezetékneve magyaros hangzású, hiszen azt férjétől örökölte, keresztnéve azonban ugyanúgy idegen, akár a Natalie vagy a Hermine. S mivel nála ezt nem magyarázza külföldi származás ismét csak negatívan jellemzi viselőjét.

Itt kell megemlíteni még a szép özvegy udvarlói körét. Jókai a hatodik fejezetben (A szép szellem), mintha csak a regényen belül egy kis novella születne, iskolapéldáját mutatja a beszélő nevek megformálásának. Nevei egytől-egyig kitűnően jellemzik viselőjüket, annál is inkább, mert szinte csak a nevek erejéig jelennek meg. Az új földesúr lapjain. **Törkölyi Tivadar** „derék falusi földesúr”, **Taréj Nándor** „nevezetes férfiú; az urak báljának részvényese (...) azonkívül előtáncos a cotillonban. Ez sem mindennapi eset. És tökéletes udvaronc.”¹⁵, **Fellegormi Danó** poéta, „Láttnivaló, hogy csinált név. Így ismerik őt mindenütt, ahol szívesen látják; az igazi nevét csak hitelezői szokták látni váltóikon.”¹⁶ Másik állneve a Szellemfi szintén nagyon jól utal foglalkozására.

A regény álnevei

Névtani szempontból nagyon érdekes, milyen sokszor fordul elő, hogy a szereplők állneveket használnak, vagy nevet akarnak változtatni. Fellegormi Danón (azaz Szellemfin) kívül négy hős is nevet változtat egy-egy alkalommal.

Az első, akinek a legtöbb neve van a regény folyamán, **Straff Péter** vagy **Petőfi Sándor** vagy **Maczián Richárd** vagy **Brazeszký Bogumil**. Itt is látszik, hogy mennyire teremtő volt Jókai fantáziája a nevek kitalálásában. Kezdetben Straffot ál-Petőfiként ismerhetjük meg, aki megtéveszti Kampóst, de a névből kifolyóan, amelyet használ, ez a csalása nem lehet hosszú életű. Ezek után az „el-lentáborhoz menekül” és Marcián Richárdnak, azaz a hős szabadságharcosnak adja ki magát. A névválasztás magáért beszél. A Marcián vezetéknév hangzása valószínűleg sokunknak a marconaságot juttatja eszébe, míg a germán eredetű Richárd kemény ejtésével, és ’hatalmas, uralkodó’ + ’erős, merész’ jelentésével csak megerősíti ezt a képzetet. Ilyen névvel nem is csodálkozhatunk rajta, hogy

¹⁴ LADÓ János – BÍRÓ Ágnes, *Magyar utónévkönyv*, Debrecen, 1999, 200

¹⁵ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 82.

¹⁶ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 84.

így dicsekszik Straff: „Nem kényszerítve harcoltam, uram; ez legnagyobb büszkeségem. Szabadsapatnál voltam. – s egy kicsit arrébb – Ott voltam – kiállta a boldogtalan, a körülhordott marhahúsból egy döféssel két szeletet szűrva keresztül. – Egyedül maradtam ott, míg társaim elpárologtak. Küzdöttem a túlnyomó ellenséggel, mint Horatius Cocles, egyedül egy fahídon, mely a mély Hernádon átvezetett; míg végre az ellenfél ágyúkat hozatott, s egy fáradt tizenkét fontos mellbe találva, eszméletlenül döntött le az árokba.”¹⁷.

Következő neve, amikor látja, hogy ez a szerepe nem válik be házigazdájánál, Brazeszky Bogumil grófé, a lengyel menekülté, aki mindent feláldozott hazájáért. A név hangzásában mind eredetében tökéletesen lengyel, hiszen a Bogumil keresztnév szláv etymológiájú.

Az álneveket félretéve egy kis időre vizsgáljuk most meg az eredetit: a **Straff Pétert**. Mind tudjuk a Péter Bibliai név, jelentése köszikla, eddig akár pozitív hős is lehetne. Igaz, hogy Straff teljes neve csak egyetlen helyen fordul elő a regényben, aztán mindvégig csak Straffként emlegeti Jókai, ami, mint már emítettük, kitűnő eszköz a szereplő elidegenítésére. A Straff német szó jelentése 'feszés, kemény, szigorú' (ahogy hangzása is ilyen), a straffen ige pedig 'megfeszítenit' jelent. Nem is beszélve, a hozzá igen közel álló Strafe-ról, aminek tartalma 'büntetés, fenyítés. Azt hiszem, Jókai nem is találhatott volna jobb nevet egy Cabinet Noir tagnak.

Merőben más okból használ álnevet **Szemes Miska**. Ő az egyetlen szereplő, aki vállalja a nyílt harcot a hatalom védencei ellen, hiszen lelövi a gátépítési csalások miatt Mikucseket, s míg eleddig semelyik betyárcsínyéért nem kellett bűnhődni, ebben az esetben önként adja fel magát testvérével együtt, és önkezeléssel végez magával. A passzív ellenállásból komolyan tehát ő egyedül lép ki, de Jókai ezt az utat járhatatlannak ábrázolja, míg Kampós „nem komoly” útját nevetségesnek. Emiatt, az aktív szerepvállalás miatt kell álnevet használnia, ami végül is a regényben az igazi neve lesz, hiszen csak az események végén derül ki, hogy Bárd Péternek hívják.

A Szemes jellemre utaló személynév, használója furfangosságát, szemfülességét emeli ki, így teljesen ráillik a ravasz betyárra (gondoljunk csak a Megítátó csárdabeli kalandra). A Miska főleg becézett alakjával jellemzi viselőjét, paraszti származását fejezi ki. Így eshetett meg, hogy a hasonló hangulatú Gyurka a regény második felében helyére is lépett a Miskának, mert valószínűleg Jókai már csak a név hangulatára emlékezett.¹⁸ Valódi neve Bárd Péter szintén tükrözi egyéniségét. Mivel olyan idők jártak Magyarországon, hogy az igazságszolgáltatásnak

¹⁷ JÓKAI MÓR, *i.m.*, 36-37

¹⁸ Szemes Miska szerepel Maxenpfuts megviccelésében (a yorkshire-iek elrablásában) 80, a csendőrök megítátásában 122, de már Szemes Gyurka öli meg Mikucseket, s lesz öngyilkossá: „Beszélték azután egy ideig azt is, hogy a börtönben öngyilkossá lett Péter ugyanaz volt, aki egy időben Szemes Gyurka név alatt annyi csínyet követett el. Onnan hitték, mert e halál után Szemes Gyurkáról többé semmit sem lehetett hallani.” JÓKAI MÓR, *i.m.*, 288

nem sok köze volt az Igazsághoz, Szemes Miska, illetve Bárd Péter vette magára az Igazság szolgálatának szerepét. Erre a „foglalkozásra” utal neve: Bárd (a Hóhérok fegyvere), s elszántságára a Péter ’kőszikla’. „Átszakították odafenn D-nál a töltést. (...) – Ki volt? – Nem mondom meg. Ha megmondanám, az urak becsuknának börtönbe. Jó dolga lenne; ha kiszabadulna, még dicsekedésre venné, hogy ő is ott volt, ahol annyin mások; de ha én tudom, hogy ki volt, abból halál lesz.”¹⁹ A regényben szerepel még egy álneve: a Vak Mihály, ami azért leleményes, mert pont ellentéte a Szemes Miskának.

A harmadik álnévhasználó Garanvölgyi Aladár: „Hanem ha szabad megtudakolnunk becsületes nevét, mondaná meg, hadd hirdetnénk az ismerőseinknek, ki szabadított meg e mostani szorongattatásunkból; hogy még az unokáinknak is meghagyhatnók, ki emlegessenek meg, amidőn az új házak mestergerendáin olvasni fogják az ’építődött Anno Domini hányban a nagy árvíz után!’ Aladár és Ankerschmidt e kérdésnél már a csónakban ültek, Aladár megnyomta útitársa lábát, hogy hallgasson, ő pedig visszafordulva e nevet mondá: - Az én nevem **Weltumsegler Jonatán**. Az öreg megcsóválta a fejét, s azt jegyzé meg: - No ez sem igaz ám, tisztesség nem esik mondván. Aladár pedig a vízbe nyomta a lapátot, s a parton állók üdvriadala mellett vágott neki ismét az özönnek. – Ön a szerénységet egész a restelkedésig viszi – feddé az ifjút a lovag úr (...) Nem restelkedésből tettem én azt, hanem azért, mert a jámborok szája eljár, s így azután a nevemet majd nemcsak az unokák emlegetnék, hanem a bezirksvorstandok is. (...) Attól tartok, hogy amint lefut a víz, meglátják a sok levágott fát a kamarális erdőben, megidéznék ’wegen forstfrevel’.”²⁰ Láthatjuk, hogy Aladárt nem a megtévesztés, (hiszen nem is hiszik el álnevét), hanem egész más vezeti, itt is a tapasztaltsága, a mindenre számító volta jut kifejezésre. A Jonatán héber eredetű név, jelentése ’Jahve, azaz Isten adta’, A Welt-um-segler német összetett szó ’világ + körül + vitorlázó’, azt, hiszem ez az a pont, ahol egyértelműen kiderül mennyire tudatosak Jókai névválasztásai, hiszen Aladár éppen egy ladikban utazik Ankerschmidtrel az árvíz ’tengerén’, és véletlenül botlik a megmentendő emberekbe, azaz Isten adta segítség.

Az utolsó hős, aki nevét megváltoztatja, jobban mondva csak meg akarja változtatni, **Ankerschmidt**. Az Anker németül ’horgonyt, vasmacskát’, míg a Schmidt ’kovácsot’ jelent. Ez a név, azon ritka nevek közé tartozik a regényben, amelyek „csak” idegen hangzásukkal jellemzik a hősokeket. Azonban ez sem lehet véletlen. A lovagnak német nevet kell adni, hiszen osztrák tiszt, de viszonylag semleges jelentésűt, mert nomen est omen. Neki sem pozitív, sem negatív jelentésű vagy képzetű nevet nem célszerű adni, hiszen át kell vándorolnia az egyik oldalról a másikra. Ha pozitív nevet kapna, akkor egyáltalán nem lehetne megtehermenteni a kezdeti látszatellenségeskedést Garanvölgyi és közte, ha pedig negatív, akkor nem tudna végül maradéktalanul a jó oldal mellé állni. Ezért kapja a szinte legközőnségesebb, és legsemlegesebb német nevet: Schmidt. Ő azért akarja

¹⁹ JÓKAI MÓR, *i.m.*,242

²⁰ JÓKAI MÓR, *i.m.*,256

megváltoztatni, azaz magyarosítani a nevét, mert úgy érzi, ezzel is hangsúlyoznia kell nézeteinek változását. Ahogy Elizból Erzsike, és George-ból Gyurka lesz²¹, úgy szíve szerint ő is Vasmacsakovácsty lenne legszívesebben, ha nem lenne ez a megoldás nevetséges. Így marad Ankerschmidt, s hogy az maradhasson, biztosítja neve semlegessége: -Doktor! Az gondolom, hogy meg kell változtatnom a nevemet. Mi annak a módja? Járjon utána. Nem akarok Ankerschmidt lenni tovább! Kukorica János, vagy Ludas Matyi, vagy akármi a sárkánykígyó, de le kell vetnem a bőrömet. (...) – Hogy fordítaná magyarra e nevet 'Ankerschmidt'? Az ifjú jogtudós hivatalos kézséggel megfelelt: - 'Vasmacsakovácsty.' Ankerschmidt szomorúan nézett végig rajta (...) – Szamár vagy, öcsém; – de annak is én vagyok az oka.”²²

Úgy hiszem, sikerült megmutatnom Jókai e regényén keresztül, milyen aktív szerepet játszanak a nevek egy mű értelmezésében. Milyen kódolt üzenetet hordoznak, amit ha sokszor tudatosan nem is fogunk fel, de tudat alatt vezetik érzelmeinket, viszonyulásunkat a regényhősökhöz. Csodálatos, ahogyan Jókai megte remti ezt a világot, még a legapróbb részletekre is ügyelve, hogy olvasója még véletlenül se tévedjen el, hogy mindig érezze „ki a rossz és ki a jó”, kinek az oldalára kell állnia.

Végezetül álljon itt egy Kosztolányi idézet erről a hihetetlen teremtő munkáról: „Minden költő elsősorban a szóvarázsban hisz, a szavak csodatévő, rontó és áldó hatásában. Ebben a tekintetben hasonlítanak az ősnépekhez és a gyermekekhez, akik a szavakat még feltétlen valóságnak tekintik, s nem tudnak különbséget tenni a tárgyak és azok nevei között. Amit a költők leírnak, az él, pusztán azáltal, hogy leírják.”²³

Irodalom:

JÓKAI MÓR 1991: Az új földesúr. Bp. Editorg Kiadó.

KÁLMÁN BÉLA 1985: A nevek világa. Debrecen,

KAPOSI JÓZSEF: Egy Jókai regény személynevei (Egy hírhedt kalandor...).

Névt.Ért. 10. 127-31.

KUTASI ZSUSZANNA 1991: Jókai Mór, Egy az isten. MND 93. //, 47-56.

LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES 1999: Magyar utónévkönyv. Debrecen.

NAGY MIKLÓS 1968: Jókai, A regényíró útja 1868-ig. Bp.

NÉMETH G. BÉLA 1981: Életképforma és regény. In: Az élő Jókai

szerk: Kerényi Ferenc, - Nagy Miklós.

SÖTÉR ISTVÁN 1941: Jókai Mór. Bp. 162–167.

KÉFER PIROS

²¹ Aztán még egyet, leánykám – szól Ankerschmidt. – Engem nagyon keserít a múlt; haragszom még a nevekre is még tükörré is, ami tegnapi arcomat mutatja. Kérlek, szokjál hozzá, hogy ezután 'Erzsikének' foglak szólítani. (...) George, az inas, kinek hivatala volt urát borotválni sietett fel hozzá a meleg vízzel, s igen rövid idő múlva jött vissza bögréstől együtt a konyhába, s ott elbeszélé a cselédségnek, hogy az úr így szól hozzá: 'Mi kell Gyurka?' – 'Jövök borotválni méltóságodat.' – 'Nem engem többet ebben az életben!' – felelt az úr. A méltóságos úr szakállt akar eresztetni!" JÓKAI MÓR, *i.m.*, 179.

²² JÓKAI MÓR, *i.m.*, 175

²³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé*, Bp., 1957, 117.